

VERSOLOGIE

Sledujeme –li problematiku nauky o verši z hlediska historické poetiky, zjišťujeme, že starší poetiky propracovávaly teorii verše velmi podrobně, což souviselo s normativním pojetím těchto příruček, a přímo stanovovaly určité typy verše s určitým metrickým a rýmovým schématem jako závazné modely. Setkáváme se dokonce s tím, že existovaly slovníky, ve kterých byly zpracovány různé rýmy k danému slovu, kterých pak básník mohl využít při psaní svého textu.

V současné době, je versologie zaměřena k obecným otázkám, nesnaží se stanovovat závazné normy, spíše se snaží v základních oblastech svého bádání ukázat možnosti, které má autor k dispozici.

Teoreticky i prakticky zaměřené práce o verši nalezneme v českém prostředí poměrně hluboko v minulosti. Souvisejí se snahami uplatnit postupy latinské prozodii v českém jazykovém materiálu, tedy s otázkou časomíry. Touto problematikou se zabýval Jan Blahoslav, Jan Amos Komenský, Bohuslav Balbín, v době Národního obrození vedli polemiku Josef Dobrovský – zastávce sylabotónického systému a František Palacký a Pavel Josef Šafařík – zastánci časomíry.

K nejznámějším badatelům o českém verši ve 20. století patří Josef Hrabák, který napsal mnoho studií a k jeho stěžejním dílům patří Poetika a Úvod do teorie verše.

Současná versologie se zaměřuje na čtyři oblasti zájmu:

1. podstata verše, rytmu a metra
2. oblast prozodických systémů
3. problematika rýmu a asonance
4. ustálené druhy verše

Při výkladu podstaty verše je třeba si uvědomit, že sice při analýze verše uvažujeme o verši jako o samostatném celku a i uvnitř verše zjišťujeme menší celky = stopy, ale že z hlediska versologie verš nemůže existovat izolovaně, protože by vnímatel nebyl s to verš jako verš identifikovat. První vnímaný verš totiž přináší teprve metrický impuls, který se teprve dalšími verši potvrzuje a tak je text vnímaný jako rytmicky uspořádaný.

Verš je tedy založen na rytmickém opakování jazykového jevu, který nazýváme obecně nositel metrického impulsu. Chápeme jej tedy jazykový útvar, v němž se realizoval vyšší stupeň rytmické organizace než v próze. Přitom předpokladem pro vnímání verše v jeho specifické kvalitě je realizace daného metrického schématu nebo jeho obměn nejméně ve dvou po sobě následujících verších.

Ze syntaktického hlediska nemusí verš nezbytně představovat syntaktickou jednotku, takže vzniká napětí mezi hranicí verše a hranicí věty – hovoříme o syntaktickém přesahu. Proto ve versologii je pro určení verše jako jednotného celku rozhodující jeho grafická podoba, tedy jeho zaznamenání na jednom řádku a podstatné jsou také jeho akustické vlastnosti.

Termínem **metrum** označujeme ideální schéma verše, termínem **rytmus** jeho realizaci, tedy záměrné opakování určitých zvukových prvků ve verši.

Ve verši existují přirozené hranice – tak zvaná *stálá střední diereze* = závazná hranice mezi slovy situovaná doprostřed verše - např. u alexandrínu (dvanáctislabičný verš jambického nebo trochejského spádu) je situovaná po šesté slabice.

Vedle přirozených hranic existují ve verši i hranice umělé, které při analýze verše slouží k tomu, abychom určili jeho charakter. Tyto menší úseky se nazývají **stopy** a rozlišujeme je podle toho, jak jsou v tomto úseku rozloženy na těžké a lehké doby. *Za těžkou dobu – tezi – považujeme slabiku, která je nositelkou metrického impulsu = přízvučná slabika, za lehkou dobu – arzi- slabiku, která nositelkou metrického impulsu není = nepřízvučná slabika*

Stopy rozlišujeme podle počtu slabik na dvouslabičné a tříslabičné.

Mezi *dvouslabičné stopy* patří trochej - teze – arze – u
Jamb - arze teze u -
Spondej – skládá se jen ze dvou tezí - -

K *tříslabičným* řadíme – daktyl – teze, arze, arze – u u
Anapest – arze, arze, teze uu-
Amfibrach - arze, teze, arze u – u

Podle toho, kde je ve stopě zařazena teze rozlišujeme stopy na vzestupné = teze je na druhém, nebo další pozici – jamb, anapest

Sestupné – teze je jako první slabika – trochej, daktyl

Stopy vzestupně sestupné – jako teze funguje druhá slabika, první a třetí slabika jsou arze - amfibrach

Česká metrika vzhledem k povaze češtiny dává možnost realizovat z těchto stop v rámci sylabotónické prozodie trochej, daktyl a s výhradami jamb. (V čj je hlavní přízvuk na 1. slabice slova, vedlejší přízvuk pak na slabice 3., 5.,) Pokud chce autor v české poezii využít jamb, musí na počátek verše zařadit nepřízvučné jednoslabičné slovo a na konec verše pak jednoslabičné slovo přízvučné. Tím dosáhne vzestupnosti, ovšem hranice stopy je pak uvnitř slova.

Verše se realizují v rámci *prozodického systému* – soubor všech veršových norem, zakládajících se na témže prozodickém principu – to znamená, že využívají stejným specifickým způsobem rytmické vlastnosti jazyka.

Prozodický systém tónický (normován je počet přízvuků) je založen na rytmickém opakování přízvuku (=) ve verši je normován počet těžkých dob – tezí, které nesou přízvuk, počet arzí – lehkých dob normován není.

Prozodický systém sylabický – normován je počet slabik

Prozodický systém sylabotónický – normován počet slabik i přízvuků – uplatňuje se v české literatuře

Prozodický systém časoměrný - jeho uplatnění v české literatuře bylo předmětem sporů v době národního obrození, snaha o zavedení časoměry se také vždy objevuje v okamžiku, kdy se literatura intenzivně vrací k antickým vzorům. Časoměra je založena na pravidelném střídání dlouhých a krátkých slabik ve verši, přičemž se předpokládá, že doba potřebná k vyslovení jedné slabiky krátké se rovná době potřebné k vyslovení dvou slabik krátkých.

Poslední variantou prozodického systému je *volný verš* – upouští od využití přízvuku, počtu slabik i jejich délky, verše jsou psány o zcela rozdílném počtu slabik, často je zde zrušena interpunkce, nejčastěji nebývá rýmován.

RÝM

= zvuková shoda dvou konců slov na konci veršů, shoda samohlásek i souhlásek, od rýmu odlišujeme asonanci = pouhá shoda koncových samohlásek

- rým, ve kterém je poslední rýmující se slabika teze nazýváme rým mužský, pokud je poslední rýmující se slabika arze jde o rým ženský
- má 4 fce – 1. fci eufonickou, která je založena na opakování
- 2. fci rytmotvornou
- 3. fci sémantickou – spočívá ve významovém zdůraznění rýmujících se slov

4. umožňuje spojení veršů do vyšších celků = strof

nejčastěji užívanou klasifikací rýmů je jejich dělení podle způsobu, jakým jsou rýmy rozloženy ve vyšším celku textu = strofa, celá báseň. Z tohoto hlediska rozlišujeme:

rým sdružený - schéma a a b b – Nahoře bílo, dole bílo
obilí v dálku se rozvlnilo
mlčí dávno zvon ke hřbitovu
válka lidí a rachot kovů

rým střídavý – schéma a b a b Sklo mezi mnou a nocí je
mé křehké lásky, křehká slova
jich hudba stínů upije
jak smutku ústa andělova

obkročný rým – schéma a b b a Kdybych v tvých očích mohl číst
tak jako čte se v breviáři
a obrátit strach na tvé tváři
jak v knize obrací se list

postupný rým – a b c a b c V poklidu, zapředeném
v svit tmy, plující splavem
vše sněží a vše splývá
proč na vás zapomenem
sny naše v jitru plavém
jež do oken se dívá?

Tirádový rým – a a a V hlubokosti uctivosti
S hroznou horlivostí
K veliké slavnosti

Rým spojuje jednotlivé verše do větších celků. Nejmenší z těchto celků je dvojverší, častější jsou však *víceveršové strofy* = *sloky*. Představují obvykle myšlenkový celek jako odstavce v próze. Některé typy strof se ve vývoji poetiky ustálily a mají normovanou podobu. Patří k nim:

Tercina – tvoří ji tři desetislabičné verše, případně ženské jedenáctislabičné, rýmující se tak, že rýmem je spojen první a třetí verš každé strofy, druhý verš se rýmuje s lichými verši následující strofy

Ritornel – ojedinělá tercina, její první verš je zpravidla poloviční

Stance – osmiveršová strofa, kterou tvoří desetislabičné nebo ženské jedenáctislabičné verše, z nichž prvních šest se rýmuje střídavě, poslední dva sdruženě

Siciliána – liší se od stance jen rýmovým schématem – všechny verše se rýmují střídavě

Nona – devítiveršová strofa, poslední verš je rýmem spojen s veršem šestým

Decima – skládá se z deseti osmislabičných veršů trochejského nebo jambického spádu, její způsob rýmování není normován

Existují také ustálené typy veršů – ty se ustálily již v antice a uplatňují se do dneška.

Hexametru – tvoří ho šest daktylských stop, počet slabik nelze normovat

Senár tvoří ho šest stop jambických

Oktyláb – osmislabičný rýmovaný verš trochejského nebo jambického spádu, typický pro staročeskou poezii

Dekasyláb – desetislabičný nerýmovaný verš, trochejského spádu

Blankvers – desítlabičný nerýmovaný verš založený na využití jambických stop – má vzestupný spád